

Aleksandar Bandović

Narodni muzej u Beogradu
aleksandarbandovic@gmail.com

Gustaf Kosina i koncept kulture u arheologiji

Apstrakt: Analizirajući ulogu koju je nemački arheolog Gustaf Kosina, sa kraja XIX i prve trećine XX veka, imao u rađanju ideje arheološke kulture želi se naglasiti njena neupitna datost. Kosinin život i delo su često predstavljani kao izuzetak u evropskoj arheologiji, no znatno je bolje shvatiti ga kao "vrh ledenog brega". Pojednostavljeni koncepti etniciteta i traganje za njim u arheološkom materijalu danas su postali opšta mesta discipline, u domaćoj sredini skoro nezamenljiva paradigma.

Ključne reči: Gustaf Kosina, arheološka kultura, etnicitet, nacionalizam, rasizam, istorija arheologije

Setzen wir die Vorgeschichte in den Sattel. Reiten wird sie schon können!
(Kossinna 1909, 3)¹

Arheologija je moderna nauka, bolest vremena može se reći. I ona je opasna, jer u većini slučajeva pokazuje da je ljudska glupost ostala prilično postojana.
(Стриндберг 1891, 223)

Uvod

Pitanje etničke interpretacije ostataka iz prošlosti, problem je koji se javlja kao jedno od ključnih mesta u istorijama arheologije.² Traganje za precima, narodima i plemenima koji su živeli u prošlosti, jedna je od velikih paradigmi (nekada i jedina) koja će obeležiti čitavu disciplinu. Nastala kao jedno od mnogih oruđa *modernosti*, arheologija u sebi sadrži i pojmove koji su nastajali u skladu sa ovim relativno novim načinom tumačenja i funkcionisanja ljudskih društava. Modernost se ovde može shvatiti kao koncept koji opisuje rađanje nacionalnih država, nove političke, društvene i ekonomske uslove, ali i za nas najvažnije, kao set ideja o karakteru ljudske prošlosti

¹ Parafrazirajući Bizmarka u uvodniku za prvi broj časopisa *Mannus*, Kosina je uzviknuo: "Smestite praistoriju u sedlo. Ona će već sama znati da jaše!"

² Čini mi se upotrebljivijim reći "istorije arheologije" naglašavajući veliki broj staza kojom se disciplina, u zavisnosti od sredine, kretala (v. Murray and Evans 2008).

(Babić 2010b; Thomas 2004). Jedan od pojmova koji nastaje paralelno sa pojavom modernosti je i pojam *kulture*. Imajući to na umu, važno je osvrnuti se na jednu od ključnih ličnosti istorija discipline i arheologa koji je verovatno presudno uticao na prihvatanje ovog koncepta. Naravno, reč je o Gustafu Kosini (Gustaf Kossinna) nemačkom lingvisti i praistoričaru³, čija se duga senka često nadnosi nad disciplinom. Njegova zaostavština pokazuje najveće uspone i padove nemačke, ali i evropske arheologije i opominje nas da su arheolozi, kao i ostali društveni naučnici, deo sveta u kome delaju i da ne mogu pobeći od *političkog* (Hamilakis 2010a). Osvrćući se na Kosinin rad, 81 godinu nakon njegove smrti, želim da ukažem na neke veoma bitne stavke koje se često izbegavaju u domaćoj literaturi. Analitička oruđa koja koristimo nikada nisu bila objektivne kategorije već nekritički prihvaćeni konstrukti, koji su tokom vremena postali dogme u koje više niko nije sumnjao. Sve do danas, među brojnim arheolozima postoji prećutno slaganje da su arheološke kulture akteri na sceni čija se kretanja, kao kretanja figura po šahovskoj tabli, mogu postaviti na mape Evrope (Meinander 1981; Jones 1997). Takva romantičarska vizija prošlosti, dobrim delom je nastala kao zamišljanje autora iz XIX veka. Raniji autori, kao recimo Gordon Čajld (V. G. Childe), shvatali su rađanje ovog koncepta kao nužnost, usled obilja materijala koji je tražio svoje razvrstavanje, "gotovo dramatično suprotstavljeno (*juxtaposed*)" pred očima skandinavskih i nemačkih arheologa (Childe 2004 [1935], 28). Ipak, danas znamo da je reč o fenomenu koji je tekao saglasno sa rađanjem nacionalnih država (Trigger 2006; Jones 1997; Diaz Andreu 1996). Arheolozi su kroz prizmu arheoloških kultura pokušali da daju mogućí odgovor na pitanje etničkog, rasnog ili nacionalnog porekla. Tako su nastojali da isprate "porodice naroda" (u stvari lingvističke konstrukcije) Kelte, Germane, Slovene ili Ilire⁴ daleko u prošlosti i da pokažu da je u svakom periodu postojala njihova osobenost koja ih je razlikovala od drugih naroda. Primordijalno shvatanje etniciteta u arheologiji je usko povezano sa idejom o tlu kao mestu odakle etničke zajednice rastu kao biljke, i u sebi sadrži mesto za geografski determinizam koji oblikuje ove zamišljene zajednice. Etničke zajednice iz prošlosti su tako dobijale izmišljeni karakter nacija iz sadašnjosti (cf. Anderson 2006). Karakter je navodno ostajao isti hiljadama godina. Praistorija je tako stavljena u sedlo, a Pandorina kutija otvorena!

³ U anglofonij literaturi često se koristi izraz *linguist-turned-prehistorian* da bi se označio njegov zaokret od lingviste do praistoričara. Međutim, čini se da je to preterano isticanje razlika između ove dve discipline koje polovinom XIX veka dele isto polje interesovanja.

⁴ Videti, recimo, drugačije tumačenje mlađe praistorije od strane Pitera Velsa (P. Wells) u knjizi *Iza Kelta, Germana i Skita* (Wells 2001).

Kultura pre Kosine

Reč kultura potiče od latinske reči *colere*, koja ima više značenja: kultivirati, obitavati itd. U španskom i italijanskom jeziku već u XVII veku reč se pojavljuje kao sinonim za naciju (Diaz Andreu 1996, 51). U nemačkom jeziku, pojavljuje se u isto vreme u značenju duhovne kulture, Ciceronove *cultura animi*, kao i u kontekstu razvoja ili obrazovanja (*Ausbildung*) čovekovih intelektualnih i moralnih kapaciteta (Kroeber & Kluckhohn 1952, 18-19).

Mada postoje preteče modernog, antropološkog značenje reči kultura⁵, čini se da genealogija ove reči vodi pravo do Johana Gotfrida (Johann Gottfried) Herdera. Za Herdera, sve ljudske grupe mogu biti shvaćene kao produkt sopstvene samostalne istorije: "sadržeći jedinstveni genij, ili Duh (*Geist*), svaki narod formirao je organsku celinu, vrednosti, verovanja, tradicije i jezik, koja može biti shvaćena jedino iznutra, iz tačke gledišta njenih članova" (cit. po Bunzl 1996, 20). Herder je, za razliku od enciklopedista i Voltera (Voltaire), slavio kulturnu raznolikost i podvlačio individualni doprinos svakog kulturnog entiteta čovečanstvu u celosti. Otuda ga ne treba predstavljati kao prototip nacionaliste, kao što se to često čini. Kao što kaže Cvetan Todorov: "iako svečan pluraliteta kultura, Herder uopšte ne odustaje od jedinstva čovečanstva" (Todorov 2010, 52; Mos 2005, 58-59).

Herderova intelektualna tradicija se nastavila kroz delo Vilhelma Humbolta (W. von Humboldt). Humbolt je tako u eseju "Plan za komparativnu antropologiju" predstavio svoj program, kombinujući Herderove ideje sa sopstvenim. Za njega je zajednička priroda čovečanstva bila izražena kroz "individualni karakter" – svaki narod (*Volk*) imao je svoj sopstveni nacionalni karakter (*Nationalcharakter*), a njegova manifestacija mogla se videti u tradiciji, običajima, religiji, jeziku i umetnosti. Sa druge strane, sva ta dostignuća su pokazivala stepen *Bildunga* različitih nacija. Neke nacije, kao Nemci, Englezi, Francuzi, Italijani i antički Grci, stekli su najviši stupanj samorealizacije, pa otuda mogu služiti kao model za ostale nacije (Bunzl 1996, 21-22). Drugi podsticaj došao je od Vilhelmovog brata Aleksandra Humbolta, anatoma, botaničara i hemičara. Aleksander je prevashodno uticao na pojavu geografskog determinizma, prisutnog u radovima Karla Ritera (C. Ritter) i Fridriha Racela (F. Ratzel) (Bunzl 1996, 36-37).

Tradicija Herdera i braće Humbolt u Nemačkoj imala je uticaja u više pravca: na lingvistiku, istoriju i nastanak naučne discipline po imenu *Völkerpsychologie*. Neću se ovde detaljno upuštati u svaki od ovih pravaca

⁵ Američki antropolog Džordž Stoking (G. Stocking) razlikuje "humanistički" ili holistički koncept kulture koji se javlja u radovima ranih evolucionista (postoji jedna kultura zajednička čitavom čovečanstvu), i jedan "antropološki", pluralistički ili relativistički (postoji više kultura od kojih je svaka rezultat nekog specifičnog istorijskog procesa) (Stocking 1966, 868).

ponaosob (detaljnije Bunzl 1996, 24-28). Za nas je značajno što su odjeci ove tradicije ušli u nemačku antropologiju i arheologiju preko radova Rudolfa Firhova (R. Virchow) i Adolfa Bastijana (A. Bastian), i na kraju do samog Gustafa Kosine ali i Franca Boasa (F. Boas) (Bunzl 1996).

U Nemačkoj, tokom druge polovine XIX veka, koncept kulture u društvenim naukama u njenom pluralnom značenju upotrebljavan je istovremeno sa humanističkim shvatanjem kulture i kulturnih stadijuma. Jedan od značajnih autora Gustaf Fridrih Klem (G. F. Klemm), etnograf i kulturni istoričar, u svojoj višetomnoj *Kulturnoj istoriji čovečanstva* koristi reč kultura da predstavi progres i napredak, ali, s vremena na vreme, i u modernom antropološkom značenju (Kroeber & Kluckhohn 1952, 24-25).

U arheološki vokabular kultura je ušla gotovo neprimetno. I Triger (B. Trigger) i Majnander (F. Meinander) primećuju da se to dogodilo u radovima skandinavskih arheologa, gde kultura ima isprva hronološko značenje ili značenje u smislu *prograsa* (Trigger 2006, 233-234; Meinander 1981). Ipak, etnička atribucija usledila je već 70-ih godina XIX veka i to u radovima Oskara Montelijusa (O. Montelius) i Olofa Riga (O. Rygh), koji će "arktičku" kulturu pripisati Laponcima (Meinander 1981, 106). Čini se da taj trend možemo ispratiti i u Nemačkoj od vremena Rudolfa Firhova koji je upotrebljavao izraz *tip* (*Typus*), *kulturni tip* ili preuzimajući od Racela, *kulturni krug*, kako bi označio, pored ostalog, posebne odlike posuda, naselja i sahranjivanja, onoga što danas uglavnom znamo pod imenom lužičke kulture (Klejn 1988, 57, 211; Eggers 2010 [1959], 204). Po Hansu Jirgenu Eggersu (H. J. Eggers), sam Firhov je bio jedan od začetnika etničke paradigme u arheologiji, interpretirajući "gradinsku" keramiku (*Burgwallkeramik*) kao tipično slovensku (Eggers 2010 [1959], 203)⁶. Firhov se pritom verovatno oslanjao na stariju tradiciju etničke atribucije arheološkog materijala, prisutnu još od vremena antikvara, u regijama Nemačke gde su se "biralı precı". U kasnijim radovima, on je pozivao da se odustane od tih "parohijskih pokušaja" da se arheološki materijal povezuje sa istorijski poznatim populacijama, a ovaj pristup je, po njemu, imao samo lokalni karakter (Sommer 2008, 242). Opisan kao "polubog" svojeg vremena (Eggers 2010 [1959], 206), Firhov je imao sveobuhvatniji pristup i želeo je da praistorijska arheologija postane integralni deo antropologije (Brather 2008; Fetteu 2002, 168-169; Massin 1996, 82-94)⁷.

⁶ Deluje čudno Klejnova konstatacija: "He was the first person to correctly describe Earthen-forts (*Burgwallen*) pottery with lineary-wavy decoration as Slavic ware..." (Klejn 2008, 314).

⁷ Pred kraj života se žalio: "Govoreći o antropologiji, mnogi ljudi ne misle više na kosti i ljudska bića, već na oruđe, posude, mačeve, bodeže i sličan grobni inventar" (cit. po Fetteu 2002, 171). O drugoj strani njegove ličnosti i širem kontekstu antropoloških istraživanja u Nemačkoj v. Zimmerman 2001.

Sl. 1. Gustaf Kosina 1907(?)

Dostupno na: <http://www.sammlungen.hu-berlin.de/dokumente/173/>

Nijedan od pomenutih autora nije objašnjavao upotrebu koncepta kulture i prve arheološke kulture su uglavnom nosile nazive vrsta keramike i njihove dekoracije: kultura linearne keramike (*Bandkeramik*), kultura vrpčaste keramike (*Schnurkeramik*), ili su dobijale naziv po eponimnim lokalitetima (Meinander 1981). Međutim, posebno je instruktivno videti koliko je sporenja već početkom XX veka bilo oko etničke pripadnosti lužičke kulture (Grünert 2002, 115).

Brus Trigger je pretpostavio da su skandinavski arheolozi bili svesni etnografske upotrebe ovog koncepta kod nemačkih antropologa (Trigger 2006, 233), međutim, čini se da je sama klasifikacija keramičkih tipova i njihovo pretapanje u arheološke kulture, deo tadašnjeg opšteg trenda klasifikacije ljudskih populacija (Mos 2005, 41).

Naravno, postavlja se pitanje, koja je bila uloga Gustafa Kosine u svemu tome?

Egzaktni arheološki pristup

Gustaf Kosina (Sl. 1) je rođen u Tilsitu (današnji Sovjetsk) 1858. u nekađšnjoj Istočnoj Pruskoj, kao drugi sin školskog učitelja Hermana i Natali Kosine (Grünert 2002, 18-19; Klejn 2008, 313). Studirao je lingvistiku, istoriju i geografiju, a doktorat iz lingvistike odbranio je 1881. kod Rudolfa Heninga (R. Henning) na univerzitetu u Strazburu sa temom *O najstarijim pisanim spomenicima visokofranačkog jezika (Über die ältesten hochfränkischen Sprachdenkmäler)* (Brather 2008, 320; Klejn 2008, 313; Grünert 2002, 24-25). Sam se radije predstavljao kao đak lingviste Karla Milenhofa (K. Müllenhoff), čijim se stopama trebalo uputiti u potrazi za odgovorom na pitanje porekla i najstarijeg širenja Germana, pitanje dostojno životnog dela (Kossinna 1911b, 1). Dobar deo rada proveo je kao bibliotekar u Bonu, Haleu, Lajpcigu i Berlinu, a 1894. godine intenzivnije je počeo da se bavi arheologijom⁸ (Grünert 2002, 64). U međuvremenu, pokušavao je da se zaposli kao arheolog i ostvari svoju profesuru ali to mu je uspelo tek 1902. godine, posle smrti Rudolfa Firhova, kada ga je zamenio na katedri za praistoriju Berlinskog univerziteta. Bio je osnivač *Nemačkog društva za praistoriju* (1909), kasnije preimenovanog u *Društvo za Nemačku praistoriju*, časopisa *Mannus* i neumorni borac protiv *Römlinge* arheologa (arheologa koji su se bavili rimskim *limesom*) (Brather 2008, 324; Eggers 2010 [1959], 234).

U manifestnom predavanju održanom u Kaselu 1895. – "Praistorijsko rasprostiranje Germana u Nemačkoj" (*Die vorgeschichtliche Ausbreitung der*

⁸ "Ich beginne eindruckliches Studium der vorgeschichtlichen Archäologie" (cit. po Grünert 2002, 64).

Germanen in Deutschland) – on je postavio temelje svojih shvatanja arheologije i postao jedan od prvih arheologa koji je počeo da primenjuje koncept arheološke kulture. U istom predavanju se moglo videti sa kolikim žarom je govorio o nemačkoj "nacionalnoj praistoriji" i koliko je dubiozno shvatao koncept arheološke kulture (Kossinna 1896). Za njega je jedno od glavnih pitanja bilo: "Gde mi u današnjoj Nemačkoj u praistorijskom vremenu imamo posla sa Germanima, a gde sa ne-Germanima?" (Kossinna 1896, 1). U nastavku, oslanjajući se na Montelijusa koji je dokazao da su Germani od neolita živeli u Skandinaviji, Kosina se suprotstavio onim arheolozima koji su kulturna strujanja (*Kulturströmungen*) tumačili geografski umesto, kao što je to on učinio, etnografski. Za Kosinu, ubedljivi primeri "o etnografski strogo ograničenim kulturama (*ethnographisch streng umgrenzten Kulturen*) su germanska kultura Seobe naroda, tj. petog i šestog veka, i slovenska kultura sedmog i vekova koji slede" (Kossinna 1896, 2). Potrebno je ići od poznatog ka nepoznatom, te tako retrospektivnim metodom Kosina postojbinu Germana stavlja u oblasti Meklenburga, Šlezvig-Holštajna, Jitlanda, danskih ostrva i južne Švedske, a ta granica u bronzanom dobu jasno je izdvojena megalitima, koje shvata kao etnografsku granicu (Kossinna 1896, 13-14). "Rasprostiranje specifične nordijske kulture bronzne", pisao je Kosina, "istovremeno je rasprostiranje Germana" (Kossinna 1896, 11). Ostalo mu je samo da zaključi:

"Nemački narod i nemačka kultura, u svojoj snažnoj nadmoćnosti, nemaju potrebe da, radi podrške daljem rasprostiranju ili osiguranja svog postojanja, posežu za titulom posednika hiljadugodišnje praistorije, kao što su to učinile druge nacije silujući istorijske činjenice. Nas Nemce, a sa nama i sve članove germanskih plemena može to ispuniti ponosom i moramo se diviti snazi malog nordijskog pra-naroda (*Urvölkes*) kada vidimo kako su njegovi sinovi u prastarom dobu i iskonu osvojili čitavu Skandinaviju i Nemačku, a u srednjem veku proširili se po Evropi, u novijem vremenu po dalekim delovima sveta" (Kossinna 1896, 14).

Kosina je ovu lekciju koju je predstavio pred *Nemačkim društvom za antropologiju* shvatao vrlo ozbiljno i činilo mu se da dolazi do ključne prekretnice pošto je uveo "novu metodu egzaktnog arheološkog pristupa", što je rado ponavljao (Kossinna 1902, 162; Kossinna 1911b, 2). Istina je bila sasvim drugačija, a izostala je reakcija njegovih kolega koju je toliko očekivao (Grünert 2002, 67-70). Trebalo bi napomenuti da je pojedine ideje preuzeo od svog zemljaka Ota Tišlera (O. Tischler)⁹ koji je, radeći u Pruskoj, bio vrlo sklon da pojedine regionalne razlike u materijalnoj kulturi objasni etnički (Veit 2002, 44; Klejn 2008, 313; Eggers 2010 [1959], 201). Inspiraciju za kulturni kontinuitet stanovništva na području današnje Nemačke i Skandinavije, Kosina je

⁹ Tišler je svakako poznatiji kao neko koje uspostavio hronološku podelu latenske kulture i to na: stariji, srednji i mlađi laten.

svakako našao u radu Oskara Montelijusa¹⁰ *O imigraciji naših predaka na sever* (*Über die Einwanderung unsere Vorfäter in den Norden*) i njegovoj krilatici da "kulturni kontinuitet pokazuje kontinuitet stanovništva" (cit. po Kossinna 1911b, 8; Grunnert 2002, 74; Eggers 2010 [1959], 209-210).

Isto tako, poznanstvo sa Alfredom Geceom (A. Götze), prvim školovanim praiistoričarem u Nemačkoj, sigurno je ostavilo traga. Eggers je opisao Geceove i Kosinine šetnje i razmenu ideja posle sastanaka *Nemačkog antropološkog društva* (Eggers 2010 [1959], 208), a Gece je verovatno prvi arheolog koji upotrebljava izraz *Kulturprovinz* (kulturna oblast, provincija) koji će kasnije Kosina preuzeti (Götze 1896). Gece je poredio artefakte u oblastima "nordijske" i "tirinške" kulture analizirajući moguće pravce trgovine, a to je pokušao ilustrovati kartom (Götze 1896, 352). Ovaj inovativni metod kartiranja nalaza uveo je zapravo Firhov nekoliko godina ranije (1871), kroz komisiju koja se bavila tipološkim razvrstavanjem nalaza i njihovim geografskim rasprostiranjem (*Typenkartenkommission der Deutschen Anthropologischen Gesellschaft*) (Kossack 1999, 31-32).

Rađanje ideja kulture u delu Gustafa Kosine uglavnom se povezuje sa "školom kulturnih krugova" (*Kulturkreise*) i njenim osnivačem Fridrihom Racelom (Jones 1997, 46; Arnold 1990, 464). U *Anthropogeographie* (Antropogeografija) i *Völkerkunde* (Etnologija), Racel je proučavanje geografije povezao sa fizičkom antropologijom i etnologijom, tvrdeći da je kroz primenu ovog metoda moguće utvrditi odnose između naroda, uzimajući u obzir njihove antropološke karakteristike i etnografski materijal (Bunzl 1996, 42). Specifična materijalna kultura, po njemu, predstavlja jasan trag određenih populacija, a njena rasprostranjenost govori o kretanju tih istih populacija.¹¹ Ipak, Kosina nigde ne citira Racela¹² niti ostale nastavljače Racelovih učenja, kao što su Leo Frobenius (L. Frobenius), Fric Grebner (F. Graebner) ili Bernard Ankerman (B. Ankermann) (Grunnert 2002, 74). U tom smislu, "školu kulturnih krugova", kao jedan zaseban deo kulturne istorije, najbolje predstavlja austrijski arheolog Osvald Mengin, a ne Kosina, koji će tek u kasnijim radovima, posle Prvog svetskog rata,

¹⁰ "Kralj arheologije" ili "genijalni šampion" kako ga je zvao Kosina (Klejn 2008, 315; Grunnert 2002, 185-190) nije se zadržavao na etničkoj paradigmi. U *Festschriftu* povodom Kosininog 60. rođendana on je u manjem članku u *Mannusu* smatrao da je zapravo Skandinavija domovina Germana ali ne i Indogermana: "Hier im Skandinavischen Norden wir die Heimat der Germanen, aber nicht die Heimat der Indogermanen zu suchen" (Montelius 1918, 70). No, videti i Kosininu opasku (Kossinna 1919/20, 398)

¹¹ Racel je pisao: "Zato što objekti nose pečat ljudi koji su ih napravili. Mi prepoznajemo u njima, gde god da se pojave, ljude od kojih dolaze" (cit. po Kossack 1999, 32).

¹² Jedini pomen Racela na koji sam naišao u članku *Indogermansko pitanje* je upozorenje Racelu da geografija mora još da uči, pogotovo od praiistorijske arheologije (Kossinna 1902, 162).

koristiti izraz "arheologija kulturnih krugova" (*Kulturkreis-Archäologie*) (Grünert 2002, 74; Rebay-Salisbury 2011, 51-53; Veit 2002, 54).¹³

Kultura – narodi, posude, mape

Na kraju XIX veka, pitanje porekla Indoevropljana (*Indogermana* u nemačkoj literaturi), bilo je jedno od velikih otvorenih pitanja lingvistike, ali i ostalih disciplina. Ukratko, sledbenici azijske teorije su tražili pradomovinu (*Urheimat*) na istoku, dok su sledbenici autohtonističke teorije tražili poreklo na području današnje Evrope (*Ex oriente lux versus Ex septentrione lux*). Do 1880. godine većina lingvista, arheologa i antropologa je bila ubeđena u azijsko poreklo Indoevropljana, međutim, shvatanja se ubrzo menjaju (Massin 1996, 127-128). Ideja da je Evropa prapostojbina Indogermana odgovara i generalnoj promeni pogleda na svet "varvara", od čijeg se porekla Nemci ali ni ostali Evropljani više nisu stideli (Marchand 1996, 152-187). Pre Kosine, pored ostalih, poreklo Indogermana na području Evrope tražili su, u Britaniji lingvista Robert Latam (R. Latham), u Austriji, samouki arheolog Matijas Muh (M. Much) i gimnazijski profesor, Karl Penka a u Nemačkoj, lekar Ludvig Vilser (L. Wilser) (Grünert 2002, 104; Massin 1996, 127-128; Fettes 2002, 155).

Kosina je 1902. godine u pozitivističkom maniru pokušao da doprinese ovoj debati u radu *Indogermansko pitanje odgovoreno arheološki* (*Die Indogermanische Frage archäologisch beantwortet*) (Kossinna 1902).¹⁴ Arheologija je, po njemu, mogla prva da pruži odgovor tamo gde su lingvistika ili kranologija zatajile. Za razliku od ovih disciplina koje ne raspolazu potrebnim materijalom, pitanja rasprostiranja Indogermana i pitanja "praistorijske etnologije" (*vorgeschichtlichen Ethnologie*) su arheološki opipljiva (*archäologisch greifbar*) (Kossinna 1902, 185, 216). Ozbiljno poljuljano mesto fizičke antropologije, koja se zaista može oceniti kao centralna među disciplinama u Nemačkoj (Massin 1996, 106-114), Kosina je nastojao da zameni arheologijom.

Kosina je samo obrnuo shvatanje tadašnjih praistoričara da kulturni uticaji dolaze sa juga u vidu prostirućih talasa (*Ausbreitungswellen*), tvrdeći da umesto njih možemo videti više sukcesivnih prodiranja Indogermana sa severa (Kossinna 1902, 162, 212). Za njega su Indogermani bili preci Germana ili sinonim, čija je originalna postojbina bila istovetna (Massin 1996, 129). Kao što

¹³ I Čajld je ranije, primetio ovu razliku između Menginovih kulturnih krugova i "klasičnog" arheološkog koncepta kulture (Childe 2004 [1935], 42).

¹⁴ Nešto ranije, iste godine, pojavila se knjiga Matijasa Muha, *Postojbina Indogermana u svetlu praistorijskih istraživanja*. Klejn prenosi Kosininu oštru reakciju i optužbu na račun Muha da je plagijator (Klejn 2008, 316; Kossinna 1902, 162-163), ali ni Muh mu nije ostao dužan kako to Leo Klejn misli (Grünert 2002, 106).

je to kasnije eksplicitno objasnio: "Kao što su se Germani Seobe naroda kulturno i rasno obnovili, isto su uradili i naši i njihovi preci, Indogermani centralne i Severne Evrope, 3000 godina pre njih" (Kossinna 1912, 19). Ovaj aspekt njegovih shvatanja širenja kulture u vidu talasa i njenog obnavljanja tokom migracija, slaže se sa Klejnovim viđenjem njegovih metoda, koje on naziva "ekspanziona arheologija" ili "arheologija širenja" (Klejn 2008, 319).

U *Indogermanskom pitanju* Kosina obilato koristi koncept kulturnih grupa (*Culturgruppen*), pri tom imenujući nekoliko njih (*Nordisch-indogermanischen, Bandkeramischer, Culturgruppe des Bernburger Typus* itd.). Ipak, rasno pitanje (*Rassenfrage*) ostaje u tom momentu otvoreno: "Suočeni smo sa dobro poznatom činjenicom da narodi zaista odgovaraju kulturnim grupama, ali ovo nije slučaj u neolitskom periodu sa različitim rasama" (Kossinna 1902, 218).

Svoje metode u potpunosti je predstavio u knjizi od 30 strana, sa jednom kartom, *Die Herkunft der Germanen. Zur Methode der Siedlungsarchäologie* (Poreklo Germana. O metodu naseobinske arheologije). Upravo tu piše verovatno najcitiraniju rečenicu u arheološkim publikacijama:

"Vodeći princip, čija je tačnost za ranoistorijska vremena oprobana hiljadu puta, uvek dokazivana ponovo, takođe važi za blisko ograničene kao i za dalje praistorijske periode i pokazuje svoju valjanost, je sledeći: Oštro definisane arheološke kulturne oblasti (*Kulturprovinzen*), odgovaraju u svim vremenima različitim narodima i plemenima" – i u nastavku – "teritorije kultura su teritorije naroda (*Kulturgebiete sind Volksggebiete*)" (a) "kulturne provincije odgovaraju plemenima" (*Kulturprovinzen sind Völkkerstämme*) (Kossinna 1911b, 3-4, 17).

Kosina je koncept kulture i nacionalne praistorije tako stavio na centralno mesto arheoloških istraživanja. Tipološki metod je preuzeo od Montelijusa, pri tom mnogo više obraćajući pažnju na samu tipologiju, nego na stratigrafiju i zatvorene celine:

"Zajedno: tipološki opis određene kulturne grupe određenog doba zajedno sa strogom hronološkom studijom majka-ćerka grupe (*Mutter wie der Tochtergruppe*), to jest, sledećom starijom i sledećom mlađom fazom posmatrane kulturne grupe: to su bez daljnjeg plodovi naše naseobinske arheologije" (Kossinna 1911b, 17).

Tipologija predmeta mu je omogućavala da obrazuje vremenske horizonte, a nakon toga da uz pomoć "depozicije (*Niederschlag*) materijalne kulture na mapi" (Kossinna 1911a, 128) kartografski odredi (Sl. 2) pružanje određenih homogenih kultura i, što je još važnije, i njihove granice (Veit 1989, 39). Međutim, često je koristio samo jedan karakterističan predmet¹⁵ ne bi li označio njegovo geografsko rasprostiranje, tako razvijajući atomistički pogled na kul-

¹⁵ Interesantno, on je takav pristup isprva kritikovao pozivajući na kontekst nalaza (Kossinna 1902, 184).

туру (Brather 2008, 324; Klejn 2008, 316). Zbog toga su njegovi protivnici¹⁶ njegove principe opisivali kao: "jedan narod, jedan lonac" (*ein Volk, ein Topf*) (Klejn 2008, 316-317), dok je on sam imao svoje načine da se razračuna sa neistomišljenicima (Kossinna 1911b, 4-16; 1919/20)¹⁷. Moric Hernes (M. Hoernes), uticajni austrijski arheolog, je u časopisu *Globus*, osvrnuvši se na njegov članak *Indogermansko pitanje* napisao:

"Ovo simplifikovano identifikovanje praistorijskih posuda sa istorijskim plemenima odaje utisak jedne šale, jedne parodije; ali autor je tako svetački ozbiljan. (...) Jedna koštana igla za njega je dovoljna da odredi njeno poreklo na severu; jedan par narukvica sa Glasinca je za njega siguran dokaz da su se nosioci ove kulture preko Borne kretali ka Grčkoj..." (Hoernes 1903, 161-162).

Na drugom mestu je ironično komentarisao da će se u traganju za praistorijom Germana "uskoro doći do paleozoološke formacije" (cit. po Grünert 2002, 117).

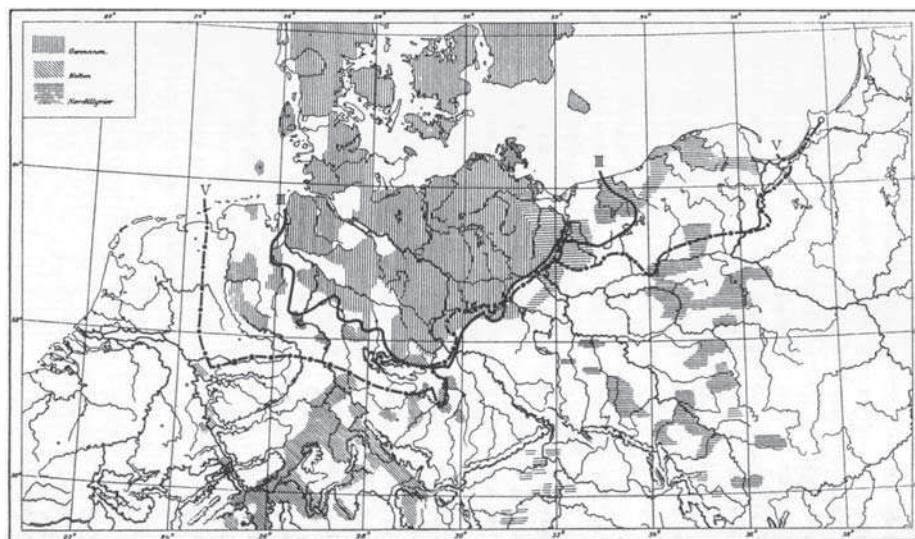
Odgovarajući na kritike Hernesa, lingviste Ota Šradera (O. Schrader), istoričara Edvarda Majera (E. Meyer), u *Herkunft der Germanen* Kosina je prvi put obrazložio šta to podrazumeva pod kulturom:

"Ali da li sam ikada olako 'posude sa narodom identifikovao'? Dakle, u neku ruku su moji zaključci bazirani na neadekvatnim osnovama? Nisam li naprotiv uvek razmatrao cele kulture u njihovoj oblasti pružanja i njihovom kretanju? Ovde pripada grobni inventar, svaki put svojstven pogrebni običaj, da li je humka ili ravan grob (*Hügel oder Flachgrab*) da li je ograđen kamenom ili je cista (*Steinkiste*) itd. uključujući karakteristične priloge različite oblike oružja, posuđa, nakita, posebno ćilibara, ogrlica od školjki (*Muschelschmuck*) itd., čak i najviše rasna pripadnost (*Rassenzugehörigkeit*). Praistoričar tačno zna koliko bogati kulturni sadržaj (*Kulturinhalt*) se podrazumeva kada jedan stručnjak pomene prostu reč 'Schnurkeramik', ali ne i laik" (Kossinna 1911b, 11).

No, ostalo je na njegovim učenicima Eriku Blumeu i Martinu Janu (M. Jahn) da objasne njegovo shvatanje koncepta kulture uz pomoć više elemenata (posude, oruđe, naselja) (Klejn 1988, 212). Njegov metod "naseobinske arheologije" (*Siedlungsarchäologie*), Blume je zvao "etnografska metoda" (Grünert 2002, 71).

¹⁶ Pored ostalih, njegovi kritičari su bili lingvista Oto Šrader, arheolozi Moric Hernes i Erazm Majevski (Erazm Majewski), i istoričar Edvard Majer (Grünert 2002, 115-124).

¹⁷ Kosina se u vrlo ličnom stilu razračunavao sa protivnicima. Morica Hernesa je zvao "kompilator", "učenjak najsiromašnijeg uma" (*gedankenärmsten Gelehrten*), a kao i Oto Šrader, bio je bez ikakvog talenta (Kossinna 1911b, 9, 15). Generalno je koristio reč diletanti pri osvrtu na svoje kolege (Kossinna 1902; 1911b).

Sl. 2. Oblast naseljavanja (*Siedlungsgebiete*) Germana, Kelta i Severno-Ilira (*Nordillyrier*) tokom II perioda bronzanog doba (1750-1400 p. n. e.) i pružanje Germana od III do V perioda bronzanog doba (1400-750 p.n.e.) (Kossinna 1920, Tafel V.)

Ambivalentnost prema rasi je kratko trajala i to je bilo očigledno već 1911. godine (Kossinna 1911b, 11). Njegova sledeća knjiga iz 1912. godine *Die deutsche Vorgeschichte, eine hervorragend nationale Wissenschaft (Nemačka praistorija, izrazito nacionalna disciplina)* prodana je u nekoliko hiljada kopija, a osmo izdanje bilo je sa predgovorom Alfreda Rozenberga (A. Rosenberg) (Marchand 1996, 185). Poznata je i njegova prepiska sa Ludvigom Šemanom (L. Schemann), čovekom koji je predstavio i popularizovao Gobinoove (A. de Gobineau) rasne teorije u Nemačkoj (Veit 2002, 53; Grünert 2002, 117; Mos 2005, 75). Po Kosini, u poređenju sa ostalim narodima Germani su posedovali "fizičke, duhovne i moralne kapacitete, visoko iznad svih evropskih nacija", a posle Prvog svetskog rata, kada je prihvatio i doktrinu Hjustona Čemberlena (H. Chamberlain), sve ovo odnosiće se na nordijsku rasu (Kossinna 1912, 18; Fetten 2002, 157).

Samo je nekoliko puta učestvovao na iskopavanjima, iako je obišao preko 300 lokaliteta. Njegov odnos prema iskopavanjima najbolje je objasnio Karl Šuhart (C. Schuchhardt), jedan od njegovih najvećih rivala¹⁸. O poseti Kosine i njegovog učenika Erika Blumea lokalitetu *Römerschanze* kod Potsdama, zajedljivo je napisao da "opservacije na terenu nisu bile Kosinin posao" (cit. po Eggers 2010 [1959], 224). Nasuprot tome, obilazio je ogroman broj muzeja po

¹⁸ O njihovom sukobu (Klejn 2008; Eggers 2010 [1959], 219-228; Grünert 2002, 174-184)

čitavoj Evropi, a njegov muzejski rad i poznavanje materijala su bili na zavidnom nivou (Grünert 2002, 81-82, 87, 95)¹⁹.

"Dogma" (*Glaubenssatz*), tako je njegov koncept nazvao kasnije Egers, iako je priznavao njegove najveće domete u oblasti kartiranja nalaza (Eggers 2010 [1959], 239; Grünert 2002, 98). Dogmatičnost je naročito očigledna u njegovom članku "Pobedonosno napredovanje mojih naučnih pogleda kao rezultat moje naučne metode" (*Das siegreiche Vordringen meiner wissenschaftlichen Anschauungen als Ergebnis meiner wissenschaftlichen Methode*) gde se razračunava sa arheolozima Rimsko-germanske komisije (Kossinna 1919/20). *Römlinge* je izraz kojim je Kosina pogrdno nazivao Karla Šuharta i čitavu Rimsko-germansku komisiju (Eggers 2010 [1959], 243). Podela među nemačkim arheolozima bila je na one koji su proučavali rimsku Germaniju (*Germania romana*) i one koji su tragali za Tacitovom slobodnom Germanijom (*Germania libera*) (Marchand 1996, 178).

Međutim, Kosina u svom nacionalističkom žaru nije zaboravio mesto Evrope (Olsen 2000, 38):

"Praistorija nas, međutim, uči upravo suprotno. Možemo ići koliko god želimo, do neolitskog perioda i dalje, uvek smo zadivljeni evropskim kulturnim stadijumom (*Kulturhöhe*) u poređenju sa Orijentom, kao i centralno i severnoevropskom kulturom unutar same Evrope. Uvek praistorija jasno prepoznaje kako su kulturni uticaji u kamenom dobu prodirali, ne od Orijenta ka Evropi, i ne od Južne ka Severnoj Evropi, već u oba slučaja u suprotnom pravcu" (Kossinna 1912, 17).

Herman Šnajder (H. Schneider), profesor filozofije sa univerziteta u Lajpcigu, pokušao je da praistorijsku arheologiju predstavi kao nauku koja je spona između istorije i prirodnih nauka. Po Šnajderu, bilo bi korisno za rekonstrukciju evropskih populacija u prošlosti upotrebiti analogije sa *Naturvölker*.²⁰ Kosina ovo, naravno, nije prihvatao jer analogije sa "prirodnim ljudima" osim u preneolitskom periodu nisu dolazile u obzir: "Evropska kultura i ono što je van nje (*Aussereuropa*): ovo su uvek bila dva vrlo različita sveta" (Kossinna 1911a, 128; v. i Grünert 2002, 245; Olsen 2002, 38). Ako se već moraju praviti analogije, znatno je bilo bolje praviti analogije sa narodima u neposrednoj blizini:

"Ako tražimo etnološke paralele imamo ih mnogo bolje i verodostojnije kod onih naroda Evrope koji su u velikoj meri još uvek na praistorijskom stupnju, pogotovo kod žitelja Istočne ili Južne Evrope" (Kossinna 1911a, 129).

¹⁹ Na istom mestu Grünert piše o planiranoj poseti Beogradu i prepisci sa Milojem Vasićem. Do posete nikad nije došlo, ali bi bilo interesantno saznati sadržaj tih pisama (Grünert 2002, 81).

²⁰ *Naturvölker* je izraz nastao među nemačkim antropolozima da označi "prirodne ljude", navodno bez istorije i kulture, koje su sretali u nemačkim kolonijama (videti Zimmerman 2001, 38).

Implikacije

(...) *pobedi mojih ubeđenja niko se ne bi radovao kao ja.*

(Kossinna 1902, 216)

U širem kontekstu, Kosina je po mnogo čemu bio nastavljatelj tradicije "patriotskog antikvarstva" (*Vaterländische Altertumskunde*) kao što je to Ingo Vivjora (I. Wiwjorra) elegantno pokazao (Wiwjorra 1996). U Nemačkoj, pod Vilhelmom II, želja da se ostvari ujedinjenje i "vaspitaju mladi Nemci, a ne Grci ili Rimljani" (cit. po Haßmann 2002, 68-69) bila je simbolično predstavljena u Arminiju, pobedniku nad tri rimske legije u Teutoburškoj šumi 9. g. n. e. U nameri da glorifikuje ovu pobedu, skulptor Ernst fon Bandel je 1875. izgradio spomenik ovom vođi Heruska, pored grada Detmolda (*Hermannsdenkmal*) (Veit 2002, 50; Wiwjorra 1996, 165). Praistorija je tako postala mesto nacionalnog okupljanja. Međutim, ne bi trebalo zaboraviti da se to nije događalo samo u Nemačkoj. Svuda po Evropi čuli su se povici za "nacionalnim praistorijama". Tako je Jozef Pič, znatno pre Kosine, koristio "regresivni" metod ne bi li predstavio kulturni kontinuitet na području Češke. Interesantno, Kosina je kritikovao ovo nacionalističko angažovanje svog kolege (Grünert 2002, 233).

U toku Prvog svetskog rata Kosina je podržavao ratnu propagandu (Grünert 2002, 249-265), a koncept kulture je dobio još jednu dimenziju. Paradigmatičan je njegov susret sa general-feldmaršalom Hindenburgom (P. von Hindenburg), prilikom iskopavanja "germanske" nekropole u blizini Gižickog (Lötzen) u Poljskoj 1915. godine. Kosina mu je tom prilikom poklonio knjigu *Nemačka praistorija*, i zabeležio Hindeburgove reči:

"Pri pogledu na ovu visokostojeću starogermansku (*hochstehender altgermanischer*) kulturu mora nam postati jasno, da možemo ostati Nemci samo ako su naši mačevi oštri i naša mladež uvek spremna za odbranu" (cit. po Grünert 2002, 256).

Posle mira u Versaju i formiranja nove Poljske, publikovao je omanji spis pod nazivom *Nemačka istočna teritorija, prapostojbina Germana* (*Die deutsche Ostmark ein Urheimatboden der Germanen*) gde je koristio arheološke podatke da bi potvrdio Nemačke zahteve na deo Poljske teritorije (Arnold 1990, 467; Klejn 2008, 323). Koncept kulture i njegova "naseobinska arheologija" su mu omogućili da se pozove na istorijsko pravo Nemaca na određenu teritoriju.

Nije potrebno objašnjavati kako su nacisti prigrlili njegovo učenje, u momentu kada je arheologija ušla "u sve sfere života" (Haßmann 2002, 72, 110). On sam nije dočekao nacističku vladavinu, mada je pred kraj života postao simpatizer nacističke partije (Grünert 2002, 306-312).

Da stvar bude jasnija, isto to se događalo i u Poljskoj gde je Jozef Kostževski (Józef Kostrzewski), koji je inače bio Kosinin učenik, koristio slične metode sa manjim modifikacijama, ne bi li došao do predaka Slovena koje je nala-

zio u bronzanom dobu tj. lužičkoj kulturi. Kostževski je poistovećivao arheološku kulturu i etnos, ali je u isto vreme smatrao da arheološke kulture mogu pokazati razne stupnjeve u evoluciji etnosa (Raczkowski 1996, 204).

Zbog toga trebalo bi se zapitati nad rečima Stivena Šenana (S. Shennan):

"U svojoj ulozi indikatora etniciteta, arheološke kulture su imale i nastavljaju da imaju političku ulogu kao opravdanje modernih grupa na teritoriju i uticaj" (Shennan 1989, 6).

Još jedno je potrebno naglasiti. Njegovim savremenicima koji su ga kritikovali nije smetalo traganje za poreklom Geramana i Indogermana, već minimalističko poimanje kulture. Ideje da kultura reprezentuje etnos, i da uz pomoć arheologije možemo doći do etničkih zajednica u praistoriji često se pojavljuju iznova i iznova u različitim sredinama (Grünert 2002, 347).

Ideju o kulturama i kulturnim grupama, preuzeo je i australijski arheolog Vir Gordon Čajld direktno iz nemačke arheologije, odnosno od Gustafa Kosine, kako je kasnije sam naglasio (Childe 2004 [1953], 145). I njega su, kao i Kosinu, vodili isti motivi "da pronade kolevku Indoevropljana i identifikuje njihovu primitivnu kulturu" (Childe 2004 [1958], 191). Čajld je u početku hvalio metodu "naseobinske arheologije" (Veit 2002, 39), ali je ubrzo postao svetan političkih implikacija koje su se izrodile. Iste godine (1933) kada napušta *Društvo za Nemačku praistoriju* (Grünert 2002, 336), u članku "Da li je praistorija praktična?" suprostavio se poistovećivanju rase i kulture:

"Drugim rečima, u praistoriji, kao što je to očigledno i danas, kultura je bila nezavisna od rase, i nije bila stvar biološkog nasleđa već društvene tradicije" (Childe 1933, 417).

Čajld je kulturu doživljavao kao opazajnu kategoriju, pa će 1935. dati njenu širu definiciju:

"Kultura nije *a priori* kategorija elaborirana u učenjima filozofa i onda nametnuta spolja arheolozima. Kulture su vidljive činjenice. (...) Interpretacija opazajnog fenomena je dopunjena etnografijom. Osobine kulture se tako zajedno pokazuju arheolozima zato što su delo jednog naroda, prilagođene svom okruženju, osvedočene zajedničkim iskustvom; one zato iskazuju individualnost ljudske grupe sjedinjene zajedničkom društvenom tradicijom" (Childe 2004 [1935], 27-29).

U tom trenutku, Čajld se i dalje nije razlikovao od Kosine. Strгнуvši rasistički pokrov, on je samo učinio koncept arheoloških kultura prihvatljivijim. Upravo zahvaljući njemu, kulture su počele svoje prostiranje širom arheoloških krugova. Ogroman uticaj koji je Čajld imao na svetsku arheologiju potvrđen je rečima: "praistorija je i dalje u razgovoru sa Čajldovim duhom" (Sherrat 1989, 185).

Zaključak

Zašto nam je potreban ovaj osvrt? Osvrti na istorije arheologije uvek polaze od različitih pristupa i imaju pred sobom različit cilj (Babić 2011). Ako shvatimo istorije arheologije kao stablo koje ima bezbroj grana, na dobrom smo putu, ali to nam neće reći ništa o postojanju paralelnih tokova od samog nastajanja discipline. Rečima "antikvarstvo nije konvencionalno umrlo sa pojavom arheologije kao discipline" (Murray and Evans 2008, 3), možemo dodati da etnička paradigma i upotreba koncepta kulture kao zamene za etnos, nije umrla sa Kosininom smrću.

Posle Drugog svetskog rata, u Nemačkoj se udaljavanje od etničke paradigme i povlačenje u faktografiju, prevashodno zbog političke upotrebe Kosininih metoda (koje je on tokom svog života rado koristio), obično označava kao *Kossinna-Trauma* ili *Kossinna sindrom* (Brather 2008, 327; Grünert 2002, 344). Međutim, arheološka kultura, kao jedan navodno ideološki oslobođen termin i dalje se upotrebljava (Veit 1989, 42-45).

U srpskoj arheologiji je bilo i ranije upozorenja na Kosinino nasleđe (Гарашанин 1996, 12; Babić 2010a; Палавестра 2011). Navodni kulturni kontinuitet populacija iz prošlosti, i upotreba koncepta arheološke kulture kao oruđa u teritorijalnim pretenzijama, samo su neki od primećenih istovetnih pojava (Палавестра 2011).

Ako je Kosina dao arheologiji prvu etničku paradigmu, inovacije koje je uveo, preuzimajući ih iz tadašnjih arheoloških krugova, postavljene su kod njega kao jasno specifikovana, objedinjena metoda koje se držao čitavog života. Mapiranje nalaza kao jedan od njegovih metoda može se slobodno povezati sa Andersonovim (B. Anderson) prikazom mapiranja teritorija koje je uticalo na svest rađajućih država i njenih građana (Anderson 2006, 170-178). Na istovetan način, mapiranje ostataka iz prošlosti uticalo je na arheologe i njihovu percepciju prošlosti i prošlih etniciteta. Osim toga, Kosina je verovao u zabludu o jedinstvu naroda, rase, jezika i kulture, koja vuče svoje korene iz romantičnog zanosa XVIII i XIX veka.

Kosina predstavlja najčešće pominjan primer nacionalističke i rasističke arheologije ali kao što nas opominje Vivjora:

"(...) karakterišući Kosinu kao jedinstven simptom, kao sindrom, uticaj podjednako nacionalo i etničkih opredeljnih arheologa u Nemačkoj tog vremena, nikad nije ozbiljno preispitan" (Wiwjora 1996, 182).

U tom smislu, valja još jednom naglasiti da se Kosina nije razlikovao od evropskih arheologa svog vremena koji su bili zainetersovani za nalaženje svojih predaka, za velika pitanja i narative o poreklu nacija, rasa ili etničkih zajednica.

Na kraju, vraćajući se na domaći teren, dodao bih da se osvrt na Gustafa Kosinu i njegovo korišćenje koncepta kulture, može shvatiti i kao kritika on-

tološkog statusa koji disciplina ima u sadašnjosti (cf. Hamilakis 2010b, 894). Ako je arheologija, kao i koncept kulture, ugrađena u modernost, onda nam podsećanje na tokove i korišćenje ovog koncepta, na ono što zovemo fundamentima discipline, može pomoći da sagledamo njeno mesto i ulogu koju je imala ili ima, u izgradnji savremenih društava.

Literatura

- Anderson, Benedict. 2006. *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism. Revised edition*. London: Verso.
- Arnold, Bettina. 1990. The past as propaganda: totalitarian archaeology in Nazi Germany. *Antiquity* 64: 464-478.
- Babić, Staša. 2010a. Arheologija i etnicitet. *Etnoantropološki problemi* 5 (1): 137-149.
- Babić, Staša. 2010b. Prošlost kao Drugi – Drugi kao prošlost. *Etnoantropološki problemi* 5 (2): 259-268.
- Babić, Staša. 2011. Čemu još istorija arheologije? *Etnoantropološki problemi* 6 (3): 565-577.
- Brather, Sebastian. 2008. "Virchow and Kossinna. From the Science-Based Anthropology of Humankind to the Culture-Historical Archaeology of Peoples". In *Archives, Ancestors, Practices. Archaeology in the Light of Its History*, eds. Nathan Schlanger and Jord Nordbladh, 317-334. New York: Berghahn Books.
- Bunzl, Matti. 1996. "Franz Boas and the Humboldtian Tradition: From Volksgeist and Nationalcharakter to an Anthropological Concept of Culture". In *Volksgeist as Method and Ethic: Essays on Boasian Ethnography and the German Anthropological Tradition*, ed. George Stocking, 17-78. Madison: University of Wisconsin Press.
- Childe, V. Gordon. 1933. Is Prehistory practical? *Antiquity* 7: 410-418.
- Childe, V. Gordon. 2004 [1935]. "Changing Methods and Aims in Prehistory". In *Foundation of Social Archaeology, Selected Writings of V. Gordon Childe*, eds. Thomas, C. Patterson and Charles E. Orser Jr., 25-44. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Childe, V. Gordon. 2004 [1953]. "The Constitution of Archaeology as a Science". In *Foundation of Social Archaeology, Selected Writings of V. Gordon Childe*, eds. Thomas, C. Patterson and Charles, E. Orser Jr., 191-197. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Childe, V. Gordon. 2004 [1958]. "Retrospect". In *Foundation of Social Archaeology, Selected Writings of V. Gordon Childe*, eds. Thomas, C. Patterson and Charles, E. Orser Jr., 139-154. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Diaz-Andreu, Margarita. 1996. "Constructing identities through culture: the past in the forging of Europe". In *Cultural identity and archaeology: the construction of European communities*, eds. Paul Graves-Brown, Sian Jones and Clive Gamble, 48-61. London: Routledge.
- Eggers, Hans J. 2010 [1959]. *Einführung in die Vorgeschichte. Sechste Auflage*. Berlin: Scripvaz.
- Fetten, Frank G. 2002. "Archaeology and anthropology in Germany before 1945". In *Archaeology, Ideology and Society. The German Experience* (Second edition), ed. Heinrich Härke, 143-182. Frankfurt am Main: Peter Lang.

- Götze, Alfred. 1896. "Über neolithischen Handel". In *Festschrift für Bastian zum 70. Geburtstag*, 339-353. Berlin: Dietrich Reimer.
- Grünert, Heinz. 2002. *Gustaf Kossinna (1858-1931). Vom Germanisten zum Prähistoriker. Ein Wissenschaftler im Kaiserreich und in der Weimarer Republik, Vorgeschichtliche Forschungen 22*. Leidorf: VML Verlag Marie.
- Hamilakis, Yannis. 2010a. "From Ethics to Politics". In *Archaeology and Capitalism – From Ethics to Politics*, eds. Yannis Hamilakis and Philip Duke, 15-40. Walnut Creek, CA: Left Coast Press.
- Hamilakis, Yannis. 2010b. Review of Archives, ancestors, practices: archaeology in the light of its history, eds. Nathan Schlanger and Jord Nordbladh. *Antiquity* 84: 893-894.
- Haßmann, Henning. 2002. "Archaeology in the Third Reich". In *Archaeology, Ideology and Society. The German Experience* (Second edition), ed. Heinrich Härke, 67-142. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Hoernes, Moriz. 1903. Prof. Dr. Gustaf Kossinna: Die indogermanische Frage archäologisch beantwortet. *Globus* 83. nr.10: 161-162.
- Jones, Sian. 1997. *Archaeology of ethnicity*. London: Routledge.
- Klejn, Lev S. 1988. *Arheološka tipologija*. Ljubljana: ŠKUC – Filozofska fakulteta.
- Klejn, Leo. 2008. "Gustaf Kossinna (1858-1931)". In *Histories of Archaeology*, eds. Tim Murray and Christopher Evans, 312-327. Oxford: Oxford University Press.
- Kossinna, Gustaf. 1896. Die vorgeschichtliche Ausbreitung der Germanen in Deutschland. *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 6: 1-14.
- Kossinna, Gustaf. 1902. Die indogermanische Frage archäologisch beantwortet. *Zeitschrift für Ethnologie* 34: 161-222.
- Kossinna, Gustaf. 1909. Zum Geleit. *Mannus* I: 1-3.
- Kossinna, Gustaf. 1911a. Anmerkungen zum heutigen Stand der Vorgeschichtsforschung. *Mannus* III: 127-130.
- Kossinna, Gustaf. 1911b. *Die Herkunft der Germanen; zur methode der Siedlungsarchäologie*. Würzburg: Curt Kabitzsch.
- Kossinna, Gustaf. 1912. Die deutsche Vorgeschichte, eine hervorragend nationale Wissenschaft. *Mannus* IV: 17-19.
- Kossinna, Gustaf. 1919/20. Das siegreiche Vordringen meiner wissenschaftlichen Anschauungen als Ergebnis meiner wissenschaftlichen Methode. *Mannus* 11/12: 396-404.
- Kossinna, Gustaf. 1920. *Die Herkunft der Germanen; zur methode der Siedlungsarchäologie*, 2. Auflage. Leipzig: Curt Kabitzsch.
- Kossack, Georg. 1999. *Prähistorische Archäologie in Deutschland im Wandel der geistigen und politischen Situation*. München: Bayerische Akademie der Wissenschaften.
- Kroeber, Alfred and Kluckhohn, Clyde. 1952. *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Harvard University Peabody Museum of American Archeology and Ethnology Papers 47. New York: Random House, Inc.
- Murray, Tim and Evans, Christopher. 2008. Introduction to *Histories of Archaeology*, eds. Tim Murray and Christopher Evans, 1-12. Oxford: Oxford University Press.
- Marchand, L. Suzzane. 1996. *Down from Olympus. Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750-1970*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Massin, Benoit. 1996. "From Virchow to Fischer. Physical Anthropology and Modern Race Theories in Wilhelimen Germany". In *Volksgeist as Method and Ethic: Essays on Boasian Ethnography and the German Anthropological Tradition*, ed. George Stocking, 79-154. Madison: University of Wisconsin Press.
- Meinander, C. Fredrik. 1981. "The concept of culture in European archaeological literature". In *Towards a history of archaeology*, ed. Glyn Daniel, 100-111. London: Thames and Hadson.
- Montelius, Oscar. 1918. Die Vorfahren der Germanen. *Mannus* X: 64-70.
- Mos, Džordž. 2005. *Istorija rasizma u Evropi*. Beograd: Službeni glasnik.
- Olsen, Björnar. 2002. *Od predmeta do teksta*. Beograd: Geopoetika.
- Raczkowski, Włodzimierz. 1996. "Drang nach Westen?: Polish archaeology and national identity". In *Nationalism and archaeology in Europe*, eds. Margarita Díaz-Andreu and Timothy Champion, 189-217. London: UCL Press – Westview Press.
- Rebay-Salisbury, Katharina. 2011. "Thoughts in circles: Kulturkreislehre as a hidden paradigm in past and present archaeological interpretations". In *Investigating Archaeological Cultures*, eds. Benjamin Roberts and Marc Vander Linden, 41-59. New York: Springer.
- Shennan, Steven. 1989. Introduction to *Archaeological Approaches to Cultural Identity*, ed. Steven J. Shennan, 1-32. London: Unwin Hyman.
- Sherratt, Andrew. 1989. Vere Gordon Childe: archaeology and intellectual history. *Past and Present* 129: 151-185.
- Sommer, Ulrike. 2008. "Choosing Ancestors. The mechanisms of Ethnic Ascription in the Age of Patriotic Antiquarianism (1815-1859)". In *Archives, Ancestors, Practices. Archaeology in the Light of Its History*, eds. Nathan Schlanger and Jord Nordbladh, 233-245. New York: Berghahn Books.
- Stocking, George. 1966. Franz Boas and the Culture Concept in Historical Perspective, *American Anthropologist*, New Series, Vol. 68. No. 4: 867-882.
- Thomas, Julian. 2004. Archaeology's Place in Modernity. *Modernism/modernity*, Volume 11, Number 1: 17-34.
- Todorov, Cvetan. 2010. *Strah od varvara*. Loznica: Karpos.
- Trigger, Bruce. 2006. *History of archaeological thought* (2nd edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- Veit, Ulrich. 1989. "Ethnic concepts in German prehistory: a case study on the relationship between cultural identity and archaeological objectivity". In *Archaeological Approaches to Cultural Identity*, ed. Steven J. Shennan, 35-56. London: Unwin Hyman.
- Veit, Ulrich. 2002. "From Nationalism to Nazism. Gustaf Kossinna and his concept of a national archaeology". In *Archaeology, Ideology and Society. The German Experience* (Second edition), ed. Heinrich Härke, 41-66. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Wells, Peter. 2001. *Beyond Celts, Germans and Scythians*. London: Duckworth Publishers.
- Wiwjorra, Ingo. 1996. "German archaeology and its relation to nationalism and racism". In *Nationalism and archaeology in Europe*, eds. Díaz-Andreu Margarita and Timothy Champion, 164-188. London: UCL Press – Westview Press.
- Zimmerman, Andrew. 2001. *Anthropology and Antihumanism in Imperial Germany*. Chicago: University of Chicago Press.

* * *

- Гарашанин, Милутин. 1996. Југоисточна Европа у освит европске цивилизације, *Гласник Српског археолошког друштва*, бр. 11: 9-19.
- Палавестра, Александар. 2011. У служби континуитета. Етно-археологија у Србији. *Етноантрополошки проблеми* 6 (3): 579-594.
- Стриндберг, Аугустус. 1891. Морао је. *Отаџбина – књижевност, наука, друштвени живот*, Књига 29, свеска 113, 114, 115. и 116-та: 219-238.

Aleksandar Bandović
National Museum, Belgrade

Gustaf Kossinna and the Concept of Culture in Archaeology

The paper analyses the role of the German archaeologist Gustaf Kossinna in the formation of the idea of archaeological culture. Often this concept is taken as an unquestionable given and Kossinna's life and work have been presented as an exception in the European archaeology, but it may be much more productive to consider it as "the tip of an iceberg". It is argued that the simplified concept of ethnicity and the search for its reflections in the archaeological record have long become commonplace of the discipline, and considered almost irreplaceable in the local archaeological community.

Key words: Gustaf Kossinna, archaeological culture, ethnicity, nationalism, racism, history of archaeology

Gustaf Kossinna et le concept de culture en archéologie

En analysant le rôle de l'archéologue allemand Gustaf Kosina de la fin du XIXe et du premier tiers du XXe siècle dans la naissance de la notion de la culture archéologique, nous entendons souligner sa réalité incontestable. La vie et l'œuvre de Kosina ont souvent été représentées comme une exception dans l'archéologie européenne, mais il est bien meilleur de les comprendre comme le "sommet d'un mont de glace". Les concepts simplifiés d'ethnicité et de la quête de celle-ci dans les matériaux archéologiques, sont aujourd'hui devenus des lieux communs de la discipline, et en milieu local un paradigme pratiquement irremplaçable.

Mots clés: Gustaf Kossinna, culture archéologique, ethnicité, nationalisme, racisme, histoire de l'archéologie

Primljeno / Received: 31. 05. 2012.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 10. 07. 2012.